

door middel waarvan de houdingen die officieel tegengesteld en wederzijds exclusief zijn hun ‘unheimliche’ ingewikkeldheid in een unieke kortsluiting openbaren, daar waar de ernstige instantie van Macht ons plotseling, in een geste van obscene solidariteit, over de tafel een knipoog geeft, waarmee hij ons laat weten dat het ding (zijn bevelen) niet al te serieus moet worden genomen en hij [tegelijk] zijn macht consolideert.’ Mijn hele werk, besluit Zizek, ‘richt zich op de extractie van deze obscene kern, die de officiële, openbare ideologische tekst tegelijkertijd verwerpt en nodig heeft om ongestoord te kunnen functioneren.’ Ook het werk van Fabre toont, ontmaskert en gebruikt steeds weer dit soort obscene kern van de macht. Fabre lijkt altijd weer de rol in te nemen van de dokter die de bevelen schreeuwt, hij dwingt zijn acteurs in de rol die ze moeten opvolgen, en dringt het publiek de rol op van toeschouwers die tegelijk medelijdend slachtoffer en medeplichtige beul moeten zijn. Alleen is het bij Fabre slechts, soms, gedeeltelijk, theater. En bovendien ook nog een equivalent van Zizeks analyse.

Vrijwillige verslaving

In zijn *Contr’Un of De la Servitude Volontaire*, waarvan de eerste editie in 1580 postuum verscheen, beklemtoonde Etienne de La Boétie (1530-1563), de jong gestorven vriend van Montaigne, dat de verslaving van een volk steeds gewild is, dat het zelf de eigen keel oversnijdt, zelf het juk (of de elektroshocks of masturbatiebevelen) van een tiran aanvaardt. De beste steun voor een meester zijn zijn slaven. Lang voor Daniel Goldhagen en zijn boek over Hitlers gewillige beulen wist de La Boétie dat onderwerping aan een tiran slechts bestaat omdat zij door de onderdanen gewild is. De La Boétie gaat uit van de stelling dat vrijheid voor de mens een natuurlijke zaak is. De reden voor de wijd verbreide vrijwillige onderwerping aan een tiran die hij overal opmerkt ligt voor hem dan ook in het ontmenselijken, het onnatuurlijk maken van zowel regeerders als geregeerden. Zijn hypothesen waarom een volk zich laat verslaven formuleert de La Boétie in stoïcijnse termen, daarbij refererend aan de Romeinse geschiedenis. De gewoonte, de laksheid, de luiheid doen de mens zijn vrijheid opgeven ten voordele van een tiran die alle macht naar zich toetrekt. Met de vrijheid verdwijnt de waakzaamheid, de mens wordt laf, onbekwaam tot grote dingen. Vandaag klinkt het misschien niet meer zo overtuigend als verklaring, maar de La Boétie levert hier één van de eerste ‘ideologie’-theorieën. Om zijn doel te bereiken gebruikt de tiran alle middelen: kennis en intelligentie worden uitgebannen bij het volk, in de

plaats ervan komt corruptie. Theater, spelen, komedies, spektakels, gladiatoren, wedstrijden, kortom brood en spelen (of *VTM*) verdoven verder een volk dat reeds in slaap gewiegd is.

En toch is er helemaal geen reden om de tiran te vrezen, want ook hij is maar een mens: ‘Celui qui vous maîtrise tant n’a que deux jeux, n’a que deux mains, n’a qu’un corps’. Hij heeft maar één lichaam en geen twee. Maar, vraagt de La Boétie aan het verblinde volk: ‘vanwaar heeft hij al die ogen waarmee hij u bespiedt, tenzij jullie ze hem geleend hebben. Waar haalt hij al die handen om u te slaan, als hij ze niet bij u haalt? Al de voeten waarmee hij uw steden vertrappt, van wie anders dan van u heeft hij die? Hoe komt het dat hij macht over u heeft, tenzij dankzij u?’ Bij de La Boétie rijst al het vermoeden dat het politieke lichaam niet aan de vorst, maar aan het volk toebehoort. Op 21 januari 1793 zal dat op het Parijse schavot proefondervindelijk aangetoond worden met de onthoofding van Louis XVI.

De joker op de troon

Ook Jan Fabre weet en toont altijd weer dat het hele systeem van de macht in se berust op vrijwillige verslaving en onderwerping. Ook hij speelt met het ontmenselijken en disciplineren van het lichaam, het laten nemen van risico’s (door anderen). Dat is ook het grote verschil tussen de performancekunst en het theater van Fabre: de performer neemt zelf de risico’s, Fabre laat anderen die risico’s nemen. Hem interesseert het vorstelijk standpunt van de macht.

‘Theater is de plaats van het perfecte, van het vorstelijke zien,’ schrijft Bart Verschaffel. De blik van Fabre is daarbij expliciet vorstelijk: ‘Fabre bouwt, consequent, zijn beelden en voorstellingen op vanuit het midden. Ze worden vanuit de koningsloge geconstrueerd en beheerst. De beelden en personages zijn in de ban van een blik. Ze zijn leeg: ze hebben geen zelfstandigheid en geen binnenkant. (...) Ze doen niets maar ze stellen gebaren die ze zelf niet begrijpen...’

Maar Fabre, de renaissancevorst die volgens Verschaffel het spektakel vanuit zijn loge in het midden van de zaal dirigeert, weet dat hij een usurpator is. Zoals in het verhaal van Pascal of het filmpje van Méliès speelt hij maar de rol van de koning. Af en toe doorprikt hij de eigen mythe. Al blijft die houding voor een vorst – echt of vals – natuurlijk erg dubbelzinnig. Doet hij het om de legitimiteit van zijn eigen macht te ontkennen, dan wel om ze alleen maar te bevestigen zoals Zizeks obscene legerdokter, of beide?

Hoe ook, met een knipoog, toont Fabre dat hij maar een nar, de ‘Joker uit de Omme-

ganck(straat)’, is. In de catalogoog van de tentoonstelling *Passage* in het МУНКА waar het gelijknamige werk getoond wordt, poseert Fabre trouwens met de schaduw van de zotskap op het hoofd. En in *Sweet Temptations* wordt de plaats van waaruit de koning, de leider, de troepen schouwt ingenomen door de nar met uilenmasker die drums speelt en wordt er niet ordelijk geparadeerd door de onderdanen maar vrolijk gerotzooid op de scène.

Marc Holthof schreef dit essay vóór Humo in zijn editie van 11 november j.l. uitpakte met een artikel over het feit dat Jan Fabre bij het schrijven van *De keizer van het verlies Leonard Nolens’ Stukken van mensen* zou hebben geplagieerd.

Literatuur

- Jean-Marie Apostolidès: *Le roi-machine – Spectacle et politique au temps de Louis XIV*. Les Editions de Minuit, Paris, 1981.
- Antoine Arnauld en Pierre Nicole: *La Logique ou l’art de penser contenant, outre les règles communes, plusieurs observations nouvelles, propres à former le jugement*. Champs Flammarion, Paris, 1970.
- Etienne de La Boétie: *Discours de la servitude volontaire*. GF-Flammarion, Paris, 1983.
- Peter Burke: *The Fabrication of Louis XIV*. Yale University Press, New Haven, 1992.
- Jan Fabre: *Passage*. МУНКА, Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen, 1997.
- Ernst Kantorowicz: *The King’s Two Bodies – A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton University Press, 1957.
- Rudi Laermans: *De aangekondigde dood en haar kortstondig hiernamaals. Over de grenzen van het voorstelbare in het scenografisch werk van Jan Fabre*. In: Schimmenspel. Essays over hedendaagse onwerkelijkheid. Van Halewyck, Leuven, 1997.
- Louis Marin: *Le Portrait du Roi*. Les Editions de Minuit. Paris, 1981.
- Discours de feu M. Pascal sur la condition des grands*. In: Blaise Pascal: *De l’esprit géométrique. Ecrits sur la Grâce et autres textes*. GF-Flammarion, Paris, 1985.
- Georges Sadoul: *Histoire Générale du Cinéma t.2 – Les Pionniers du Cinéma. De Méliès à Pathé 1897-1909*. Editions Denoël, Paris, 1947.
- Bart Verschaffel: *Leven en werken van Jan Fabre (1958-1991)*. In: *Figuren/Essays*. Van Halewyck/De Balie, Leuven, 1995.
- Slavoj Zizek: *Schuins beziend. Jacques Lacan geïntroduceerd vanuit de populaire cultuur*. Boom, Amsterdam, 1996.